

А. Бортнікова –
доктор політичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
ВНУ імені Лесі Українки

Культурно-просвітницька діяльність Софронія Врачанського

Новим кроком в розвитку культурно-просвітницького руху в Болгарії кінця XVIII– початку XIX ст. стала діяльність Софронія Врачанського (1739–1813). Він належав до тієї частини болгарського духовенства, яка усвідомлювала роль позитивних знань і необхідність відстоювання природних прав людини. В якості священика в рідному містечку Котел, зустрічаючись з Паїсієм Хілендарським (1722–1773) – відомим болгарським просвітителем, зачинателем болгарського національного відродження, сприйняв його патріотично-просвітницькі ідеї. Упродовж двох десятиліть С. Врачанський вчителював в церковній школі в м. Котел. У 1792 р. у м. Враці Софроній прийняв сан єпископа і продовжив свою суспільно-культурну діяльність. У містах Враці, Відні а з 1803 р. в Бухаресті він написав низку творів, що вплинули на розвиток болгарської літератури і культури загалом.

Новоболгарською мовою Софроній підготував і видав кілька збірників. Серед них особливо популярним став, виданий у 1806 р. в Валахії «Недільник» – календарне зібрання повчань, притч, легенд. Інші два віденські збірники (1802 р.) теж написані мовою, доволі близькою до народної, що вміщували не лише церковні проповіді до св'ят, але й переклади уривків з міфології Сінтіпа Філософа, байки Езопа тощо [1, с. 57]. Збірники містили й повчальні оповідання, знайомили читачів з ідеями просвітницького характеру. У цих творах є роздуми про національний і культурний розвиток болгарського народу. У «Філософських мудростях» С. Врачанський протиставляв монахам мудрих вчителів, які сприяли «книжному вченню» і піклувалися про благо народу. Він закликав болгар вкладати кошти у навчання власних синів, щоб ті навчались книжковій мудрості і збагачували «безцінний розум». Саме такими поглядами, як неодноразово підкреслювали болгарські дослідники, Софроній став доволі близьким до сербського просвітителя Досифея Обрадовича (1739–1811) з його відомими «Порадами здорового глузду» [3, с. 116]. Ці два автори своєю діяльністю сприяли просвітництву болгарського і сербського народів та активно закликали до використання досвіду зарубіжних просвітителів.

На початок XIX ст. в Бухаресті у зв'язку з Першим сербським повстанням (1804–1813) і сподіванням болгар на допомогу Росії у справі визволення, в середовищі болгарської еміграції виникла перша в історії болгарського

національного відродження політична організація, серед ідеологів якої був і С. Врачанський. Одночасно в м. Римник вийшла друком його перша друкована болгарська книга, видана кирилицею, однак її мова – розмовна болгарська. Це був переклад повчань з євангельських текстів і біблійних оповідань для церковних служб і домашнього читання. У новій праці автор постає раціоналістом, дуже зацікавленим в поширенні знань для «болгарського роду засобом книгодрукування». Видання книги ознаменувало початок практичної діяльності болгарських діячів у справі поширення рідної мови в школі, в літературі. Кількість болгарських книг першої третини XIX ст. була невеликою і налічувала близько двох десятків. Більша частина з них – це книги церковного змісту [2, с. 116].

Для болгарського відродження загалом характерним стала наявність значної кількості підручників. Серед них – перша світська болгарська книга, що вийшла в 1824 р., так званий «Рибний буквар» Петара Берона (Верона) (1799–1871), болгарського вченого, просвітника, педагога. [3, с. 60]. Найвизначнішим твором Софронія стала його автобіографія, котру за традицією він назвав «Житіє та страждання грішного Софронія». Рукопис не датований, але більшість дослідників відносять його написання до 1804–1805 рр. [2, 57].

«Житіє» Софронія – це емоційна повість не лише про церковного діяча чи просвітителя, а про особистість болгарина, який проживає в Османській імперії кінця XVIII – початку XIX ст. Автор змалював правдиву картину тиранії завойовників, напади турецьких загонів і повну беззахисність болгарського населення – від селян і ремісників до вчителів і священників. Автобіографія є звинувачувальним актом проти зловживань іноземців, і водночас її художні описи розмовною болгарською мовою перетворюють автобіографію в оригінальний пам'ятник літератури нового часу. Цей твір заклав підвалини прозаїчного жанру болгарської національної літератури. Тут автор постає на захист прав особистості, пробуджує свідомість читача до суспільно-визвольної діяльності, що теж відповідало вимогам нового часу.

Дослідники творчості С. Врачанського додають інформацію про те, що перебуваючи в Бухаресті, він діяв вже як суспільно-політичний діяч. В Бухаресті підтримував благодійний комітет болгар, що ставив за мету залучення співвітчизників в якості добровольців в російську армію. На початку 1810 р. Софроній звернувся з відозвою до «роду болгарського» щодо майбутнього вступу російської армії на болгарську землю і про необхідність підтримки «единородных братьев». «Верно и любезно послужите им – писав він, – и примите их в доме вашем и угостите и почтите их» [3, с. 159]. Це був

досить вагомий суспільно-політичний заклик, спрямований на зміцнення російсько-болгарських відносин.

Софроній належав до перших виразників політичних ідей болгарського відродження. В роки російсько-турецької війни 1806–1812 рр. він звертався до російського уряду з проханням щодо прийняття Болгарії під протекторат Росії і надання їй статусу, який аналогічно існував в Османській імперії для Валахії і Молдавії – князівств із власним самоврядуванням, з правителями, що призначалися султаном з числа місцевої знаті. Зі вступом на територію Болгарії російських військ просвітник закликав своїх співвітчизників підтримувати їх і сприяти формуванню в 1810–1811 рр. болгарського земського війська в складі російської армії. Однак підписаний в 1812 р. в Бухаресті мирний договір Росії з Туреччиною ігнорував існування Болгарії. Ця невдача політичної діяльності примусила Софронія знову звернутися до ідей духовного відродження болгар через просвітництво й культуру.

Отже, з метою пробудження національної самосвідомості болгар, різнопланова діяльність С. Врачанського як учителя і перекладача, видавця і громадського діяча заклали підвалини для подальшої боротьби болгарських просвітителів. Фактично відбувся відхід від середньовічного світогляду і відкривався шлях до розвитку болгарської писемності, просвітництва і культури нового часу. С. Врачанського з повним правом віднесено до знаних діячів раннього національного руху в Болгарії, який проявив себе захисником болгарських інтересів у боротьбі з турецькими завойовниками, а своїми творами сприяв самоусвідомленню болгар.

Список використаних джерел

1. Генчев Н. Българско възраждане. Велико Търново: Изд-во на Отечествения фронт ДП «Д. Найденов», 1988. 275 с.
2. Българската нация през Възраждането. Сборник от изследвания. София, 1980. 528 с.
3. Мутафчиева В. Книга за Софроний. София, 1978. 209 с.